

taal & bewegings- onderwijs

WOORDEN EN DADEN

Peter Verberne, docent bewegingsonderwijs aan een PABO, legt de niet zo voor de hand liggende relatie tussen zijn vakgebied en taalonderwijs. Hij is erop uit, elementen uit de verschillende vakgebieden te integreren met de omgeving van het kind. Reflectie op taalcultuur en bewegingscultuur is een goede ingang voor het tot stand brengen van de gewenste 'eenheid van handelen'.

Sommige leraren zoeken in het kader van het taalonderwijs amechtig naar onderwerpen voor een kringgesprek, terwijl ze emotionele ervaringen van kinderen bij het zwemmen onbesproken laten. Die komen terecht in een liedje van *Kinderen voor kinderen*, getiteld 'Zwemziek' of veel later in een gedichtje als dit van Leendert Witvliet:

Schoolzwemmen

*Iedere maandag half negen — zomer,
herfst, winter, lente — zwemmen,
's zondags buikpijn en niet slapen,
's maandags zwemmen in het overdekte bad.*

*Het is er leeg. Kinderen aan een touwtje,
de schreeuwende badmeester in korte broek,
kom op de kop er onder, het water is zo
koud, je hart klopt vlugger dan gewoon.*

*Soms zit je moeder, heel alleen,
op een bankje op de tegels en de man,
die badmeneer, schreeuwt minder luid
en soms, als 't vriest, hangt je juf
de jassen over de verwarming.*

Iedere maandag half negen bad.

Vaak wordt de werkelijkheid genegeerd of gereduceerd, vanwege het gebrek aan tijd of met een andere smoes.

De filosoof R.C. Kwant heeft er eens op gewezen dat hij uit een schoolboek leerde hoe de Hondsbosse Zeewering eruit zag, terwijl hij die uit het raam kon zien liggen. Maar naar buiten kijken, dat mocht niet! Net zo vreemd moet het voor kinderen zijn, dat je in de gymzaal moet bewegen, en in het eigen klaslokaal op je stoeltje mag blijven zitten! Toch kan het ook anders. Een aantal concrete ontwerpvoorbeelden vormen het bewijs. Die voorbeelden gaan in drie richtingen:

- Taalonderwijs naar aanleiding van bewegen;
- Bewegend taalonderwijs;
- Bewegingsonderwijs naar aanleiding van taal.

Ontwerpen voor taal en bewegen

'Het begrip bewegingscultuur kan vergeleken worden met begrippen als "taalcultuur" en "wooncultuur". Zoals in een bepaalde taalcultuur geregeld is hoe de taal gebruikt wordt en zoals de wooncultuur de neerslag is van regels die gevolgd worden bij het bouwen en inrichten van woningen, zo staat "bewegingscultuur" voor het geheel van regels en daarmee verbonden vormen, dat kenmerkend is voor de wijze waarop mensen van een bepaalde tijd en plaats zich bewegen in spel, dans en sport.'¹ Mensen gedragen zich lichamelijk verschillend. Het elkaar aanraken kent bij diverse volken verschillen, maar is ook niet voor iedere persoon van een bepaalde groep gelijk. Het bewegingsgedrag wordt veelal bepaald door de situatie. Bij bijvoorbeeld een begrafenis heeft men een andere houding dan normaal. Een schouderklopje geef je niet als je iemand een hele tijd niet hebt gezien.

Bewegingscultuur is ook taalcultuur:

- Lopen, rennen, hollen, dreutelen ..., in welke situatie gebruik je welk woord?
- Bij het voetballen is er sprake van een ander gedrag en taalgebruik dan bij tennis, hockey of honkbal.

Taalonderwijs naar aanleiding van bewegen

Sporttaal is een van de mooiste taalregisters om met kinderen te onderzoeken. Dat kan op allerlei manieren:

- Ga met de kinderen in de maandag-editie van een krant op zoek naar typische sportuitdrukkingen: afzien — vals plat — zure benen — ontsnapping — eeuwige tweede — de man met de hamer — spelmaker — mandekking ...
- Bekijk met de kinderen een tv-uitzending als 'Studio Sport'. Haal daaruit de typische verslaggeverszinnen als: 'Van Breukelen, hij is vandaag weer niet te passeren.' Maak daar normale zinnen van.
- Houd een vertelronde naar aanleiding van

een zwemles. Laat na de eerste ronde het liedje 'Zwemziek' van *Kinderen voor kinderen* 7 horen.

- Houd een onderzoek naar namen van enerzijds voetballers en anderzijds hockeyers. Behandel daarna de geschiedenis van de voornamen.
- Grijp een verhaal van Tim Krabbé aan om de Vlaams/Waalse taalstrijd (velo/fiets) te bespreken.
- Onderzoek Engelse invloeden op het Nederlands met de kinderen naar aanleiding van sportwoorden, zoals cricket, out, corner, keeper en de vernederlandsing van sommige daarvan: pinantie, hens, bek, kieper, ofseit ...

Bewegend taalonderwijs

In de voorbeelden hierna is de beweegcomponent feitelijk ondergeschikt aan de taalaspecten. Het gaat om combinaties van doe- en denkopdrachten en andere suggesties.

- 'Ren je rot ...'
Een vraag wordt gesteld; de kinderen moeten naar het juiste antwoord rennen. De kinderen hebben van tevoren zelf de vragen samengesteld; ook de leiding van het spel is in hun handen.
- Levend toetspel.
Er zijn twee groepen die 13 x tegen elkaar spelen. Vooraf heeft elke leerling op een

	spelvorm	1	2	3
1	muzikaliteit			
2	conditie			
3	gevoel			
4	vindingrijkheid			
5	snelheid			
6	doorzettingsverm.			
7	uitbeeldingskracht			
8	lenigheid			
9	kracht			
10	handigheid			
11	creativiteit			
12	schoonheid			
13	fantasie			

totoformulier de 13 uitslagen voorspeld. We spreken af dat groep A de thuisspelen de ploeg is.

Spelvormen bestaan deels uit bewegingsvormen en deels uit activiteiten vanuit andere vakgebieden.

We zorgen er natuurlijk voor dat de totowinnaars achteraf een aardige verrassing krijgen.

— '2 voor 12'.

De groep wordt in tweeën verdeeld. Beide groepen krijgen een verschillend woord. Daarbij krijgen ze de opdracht om voor elke letter van dat woord een denk-opdracht te verzinnen. De andere partij moet straks proberen te achterhalen welke letter bedoeld wordt. Mogelijke soorten van opdrachten:

- * wat is dit? Neem de ...ste letter van het antwoord
- * kryptische omschrijving
- * rebus
- * meerkeuzevraag (de juiste letter staat bij het juiste antwoord).

De zo verpakte letters komen op een willekeurige volgorde aan een lijn te hangen. Nu bedenkt elke groep een aantal doe-opdrachten voor de andere groep, variërend van een liedje zingen tot aan een acrobatieknummer toe. Terwijl de leerlingen dit doen bekijkt de spelleider de denk-opdrachten op haalbaarheid.

Hierna krijgen beide groepen 3-5 minuten de tijd om alvast bij de andere groep de 'letters' te bekijken en mogelijke antwoorden te noteren.

Nu begint het spel:

Beurtelings wijst de ene groep bij de ander een bepaalde letter aan. Alvorens ze die krijgen moeten ze eerst een doe-opdracht vervullen. Ze kunnen ook in plaats van een letter de plaats van een letter vragen. Wie raadt het eerst het woord van de ander?

- Officiële oude spelbeschrijvingen laten opzoeken van bijvoorbeeld jeu de boules, curling, croquet. Daarna het spel laten spelen en vervolgens de kinderen een aangepaste handleiding laten samenstellen voor de lagere klassen.
- Kinderen leggen contact, mondeling of schriftelijk, met de plaatselijke fietscrossclub en vragen of de baan op een middag door de school gebruikt mag worden.
- In de klas is een aantal mogelijkheden behandeld om een route uit te zetten. Vervol-

gens krijgen groepjes de opdracht om voor een andere groep een tochtje uit te zetten. Wat erin moet komen: onder meer beschrijving en opdrachten voor onderweg, evenals duidelijke regels met betrekking tot de veiligheid.

- Het 'bewegen' kan ook het centrale thema zijn van een project waarbij de kinderen op allerlei manieren bezig zijn de verschillen tussen 'jong' en 'oud' zichtbaar te maken. Dat kan resulteren in een bezoek aan een bejaardentehuis en in bijvoorbeeld een spelletjesmiddag op de school waar jong en oud met doe-activiteiten van vroeger en nu bezig is. Eenzelfde act vertraagd naspelen heeft een heel specifiek effect!

Bewegingsonderwijs naar aanleiding van taal: spreekwoorden uitvoeren

De volgende ontwerpsuggesties gaan ervan uit dat de bewegingsactiviteiten aansluiten op het onderwerp zoals dat in het klaslokaal aan de orde is geweest. Dat kan in de les bewegingsonderwijs zelf gebeuren, maar ook als extra lesactiviteit. Het gaat om zinvolle inpassing van bewegingsactiviteiten in het onderwijs. Zulk soort vakoverstijgende evenementen worden zelden georganiseerd.

Ontwerpidee 1:

De kinderen bedenken spelvormen bij bepaalde spreekwoorden.

Er zijn drie mogelijkheden:

- de leerkracht geeft enkele spreekwoorden en de kinderen zoeken bijpassende spelvormen (of juist andersom)
- de kinderen komen zelf met spreekwoorden en toepasselijke vormen
- de kinderen maken hun 'eigen' spreekwoorden (beter een bal in de hand dan ...) met daarbij een geschikte doe-activiteit.

Een voorbeeld voor in het klaslokaal:

De kinderen worden in groepjes verdeeld. Elke groep gaat de komende week zoveel mogelijk gezegdes, uitdrukkingen, spreekwoorden en dergelijke verzamelen, die iets te maken (kunnen) hebben met spel en sport.

Elke groep schrijft de gevonden uitdrukkingen op een lange rol die op een afgesproken dag voor het bord komt te hangen. Dan wordt een aantal van deze uitdrukkingen besproken, bij-

voorbeeld wat betreft de mogelijke uitbreiding van de complexiteit van de beeldspraak.

Voorbeeld:

hij liep

heel erg hard
zo snel als de wind
zo snel als Nellie Cooman
zo snel, dat ie zijn eigen schaduw
kwijt raakte
enzovoort.

Het vraagt weinig verbeelding om bij dit voorbeeld loop- of renvormen te bedenken.

De 'gevonden' spreekwoorden en bijbehorende spelvormen worden verzameld, besproken en gespeeld.

'Hoog spel spelen' (lijnbalvorm), 'de plaat poetsen' (honkloopspel), 'in touw zijn' (touwzwaaien), 'over het paard getild worden' (springen), 'iemand van het kastje naar de muur sturen' (overloopspel), 'wie niet waagt die niet wint' (trekbalvorm), 'tegen de draad in gaan' (lopen op muziek) en 'door de mand vallen' (korfbalvorm) zijn mogelijkheden voor in de speel- of gymzaal.

Er zijn nog veel meer mogelijkheden. We bedenken er een aantal en leggen onszelf de beperking op dat ze met *benen* te maken moeten hebben:

- een blok aan het been zijn
- op het verkeerde been zetten
- zich op de been houden
- door de knieën gaan
- op één been kan men niet lopen
- geen been hebben om op te staan
- met knikkende knieën
- de schrik in de benen hebben
- met beide benen op de grond staan
- het zijn sterke benen die de weelde kunnen dragen

- met het verkeerde been uit bed stappen
- zijn beste beentje voor zetten
- met de staart tussen de benen afdruipt
- op zijn laatste benen lopen
- de benen nemen
- op hoge poten
- geen poot om op te staan
- lopen als een haas
- zich uit de voeten maken
- de kantjes eraf lopen
- hardlopers zijn doodlopers
- ergens intrappen
- in iemand voetsporen treden
- de hielen lichten
- de grond onder je voeten weg voelen zakken
- een open deur intrappen
- verder springen dan je polsstok lang is
- op zijn tenen lopen
- zich staande houden
- ergens lichtvoetig overheen gaan
- in het oog lopen
- in de val lopen
- iemand voor de voeten lopen
- tegen de lamp lopen
- de deur plat lopen
- te hard van stapel lopen.

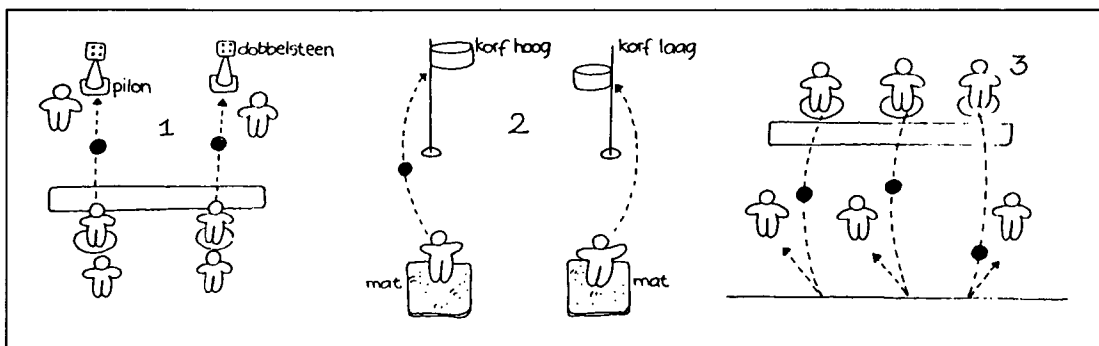
Ontwerpidee 2:

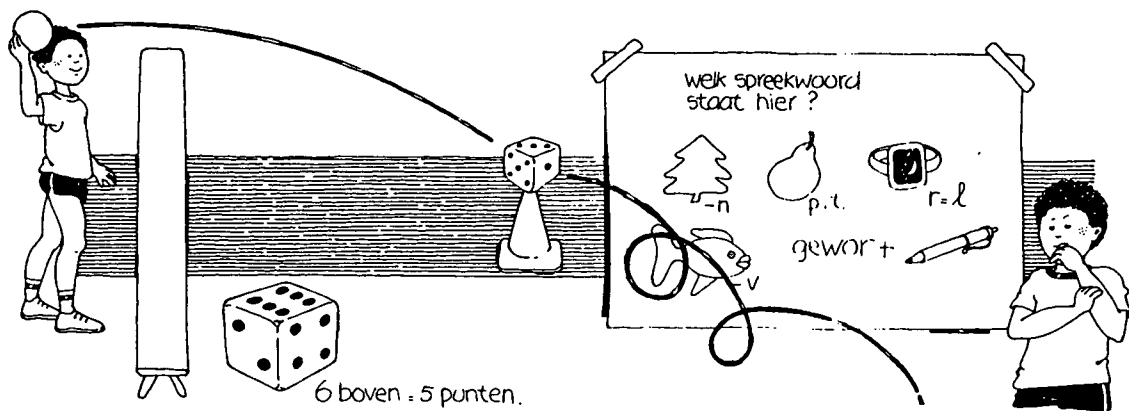
Een spel- en opdrachtencircuit voor groep 6, 7 en 8.

In de zaal is een aantal opdrachten/spelvormen uitgezet. Elk van deze onderdelen heeft te maken met een bepaald spreekwoord of zegswijze en bestaat uit:

- a een doe-opdracht
- b een denk-opdracht.

De opzet is dat de groepjes kinderen een opdracht uitvoeren, vervolgens de mogelijkheid kunnen benutten het aantal punten te verdub-

belen door het oplossen van een denk-vraag. Het aantal pogingen bij elke opdracht is onbeperkt, met dien verstande: stoppen als de 'tijd om' is. De tijd wordt centraal geregeld, bijvoorbeeld door middel van een zandloper, of als de muziek stopt.

Opdrachten:

- 1 Spreekwoord: 'de teerling is geworpen'.
Doe-opdracht: Gooi de dobbelsteen van de pilon af. Om de beurt drie keer gooien (achter de bank staan). Licht de 'zes' boven, dan krijg je 5 punten.
Denk-opdracht: Welk spreekwoord staat hier?
- 2 Spreekwoord: 'een balletje opgooien'.
Doe-opdracht: Gooi de bal om de beurt op de korf (drie pogingen per beurt). Je moet op de mat staan. Je kunt kiezen tussen een grote afstand met een lage korf en een korte afstand met een hoge korf. Regel zelf het doordraaien en terugspelen van de bal. Hoe vlotter, hoe meer kansen je hebt te scoren. Een treffer is 5 punten.
Denk-opdracht: Welk spreekwoord hoort in dit rijtje niet thuis? Is dat:
  - a hoog spel spelen
  - b alles op het spel zetten
  - c een balletje opgooien?
- 3 Spreekwoord: 'wie kaatst moet de bal verwachten'.
Doe-opdracht: Eén kind gooit de bal tegen de muur aan en een ander probeert de bal te vangen. De werper staat steeds achter de lijn (bank), de vanger ervoor. Na drie pogingen wisselen van taak.
Denk-opdracht: Wat betekent het (afgebeelde) spreekwoord: 'wie kaatst moet de bal

verwachten'?

- a eigen schuld, dikke bult
- b als je iets verkeerd doet, dan zul je zelf de gevolgen moeten dragen
- c hetzelfde als 'de pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet'.

Natuurlijk moet zo'n opdrachtencircuit uit meer dan drie opdrachten bestaan. De lezer kan, geïnspireerd door deze voorbeelden, zelf aan de slag.

Na iedere doe-activiteit wordt de score ingevuld.

Vervolgens de denk-activiteit: wel/geen score en tot slot het totaal invullen.

Daarna het volgende onderdeel: opschuiven of kiezen welke je gaat doen en welke vrij is.

De denk-opdracht

Het is mogelijk de vraagstelling van de denk-opdracht te variëren:

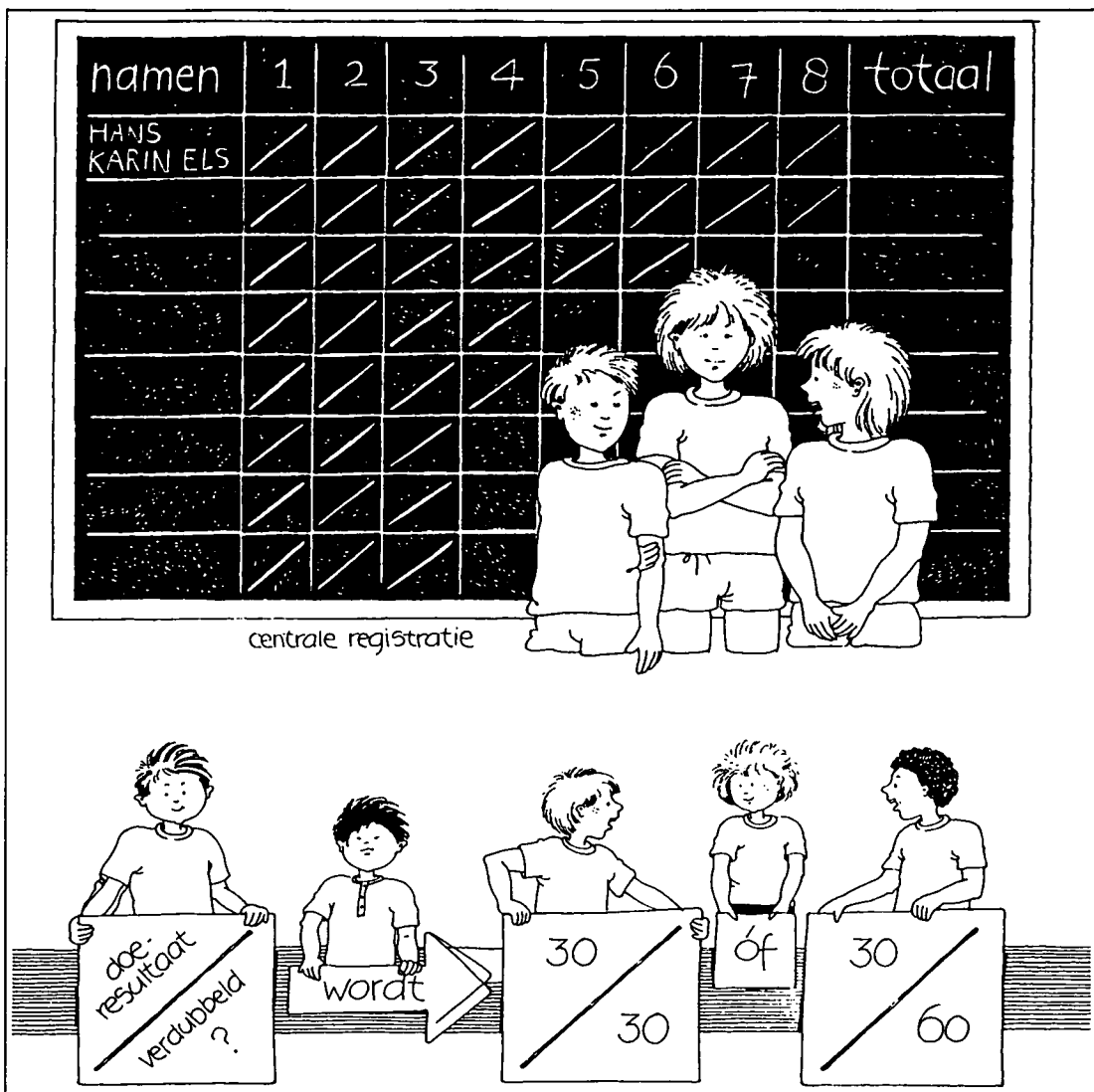
Vul in ... Welke hoort er niet bij?, Wat betekent ..., Noem minimaal ..., Wat staat afgebeeld?

Ze moeten ook niet teveel denktijd eisen.

Op een karton kunnen de denk-opdrachten bij de doe-activiteit beschreven liggen. Ze kunnen ook elders, bijvoorbeeld in de kleedruimte, liggen. Dit heeft als voordeel dat er meer spreiding van de leerlingen is en dat sneller een nieuwe doe-activiteit gekozen kan worden doordat die plek vrij is.

Verwerking vooraf en achteraf

Voordat de kinderen dit verdubbelingsspel met als thema spreekwoorden en zegswijzen gaan spelen is er in de klas al aandacht aan besteed. Ter inleiding en verduidelijking heeft

de leerkracht een aantal steek- of trefwoorden op het bord gezet, die verband hebben met sport, spel, gymnastiek en/of bewegen en die in spreekwoorden voorkomen. Bijvoorbeeld:

– spelen	– bal	– geworpen
– spel	– balletje	– toegeworpen
– spelletje	– bikkell	– kegel
– lopen	– winnaars	
– hardlopers	– verliezers	
– slaan	– pijlen	– stelten
– vallen	– boog	– de mand
– ...	– ...	– ...

de ervaringen en de resultaten in de klas nabesproken. De antwoorden van de denk-opdrachten worden behandeld. Wat had een bepaald spelletje te maken met de spreekwoorden, kun je bij de trefwoorden op het bord nog meer spreekwoorden bedenken die te maken hebben met sport en spel? Enzovoort.

Na het spelen in het gymnastieklokaal worden

Ontwerpkunde binnen bewegingsonderwijs

Tot slot een impressie van de ontwerpkunde waarvan binnen bewegingsonderwijs gebruik wordt gemaakt. Zijn de ideeën herkenbaar en bruikbaar binnen het taalonderwijs?

In het gymlokaal moet een grote variatie aan bewegingsvormen mogelijk zijn. Voor de ontwerper van bewegingsonderwijs betekent dat in elk geval dat hij voortdurend een grote hoeveelheid bewegingsvormen paraat moet hebben. Maar niet als een grote brij van mogelijkheden. Ze moeten een beetje georganiseerd beschikbaar zijn. Dat kan door de soorten te onderscheiden: gymnastiek, spel, bewegen op muziek, zwemmen en seizoengebonden activiteiten. Zo'n onderscheid helpt bij het aanbrenge van variatie en steunt de ontwerper ook anderszins. Bij het ontwerpen van onderwijs zie je de maker al bladerend door een bronnenboek als het ware zijn geheugen afzoeken. Dat brengt hem op ideeën, dat actualiseert ervaringen, dat maakt combinaties van verschillende inhouden denkbaar.

Toch is het beschikbaar hebben van bronnen niet de enige manier waarop de ontwerper een veelheid van bewegingsvormen organiseert. Bij heel veel van deze vormen kan hij een verhaal vertellen, een verhaal over 'hoe' kinderen erin actief zijn, wat ze beleven, wat ze doen. 'Als de kinderen die dikke mat optillen ...; op die manier wordt het echt samenwerken ..., enzovoort.'

Zulke verhalen zijn een minstens zo elementair onderdeel van het ontwerp-repertoire als de — op zichzelf kale — kennis van activiteiten. Ze helpen bepalen wanneer welke activiteit ingezet kan worden. 'Dat moet je nu niet doen, want het vraagt zoveel concentratie van kinderen en ze moeten zich nu juist wat meer kunnen uitleven ...' Je ziet het niet alleen voor je, je kunt het ook als het ware horen.

Voor elk ontwerp in een specifieke situatie heeft de ontwerper natuurlijk een veel omvangrijker repertoire beschikbaar. Aandacht voor veiligheid en organisatie, voor de actualiteit van bewegingsmogelijkheden en -behoeften van kinderen, afzonderlijk en samen, voor opbouw van de les of lessen, het zijn allemaal zaken waar een ontwerp-repertoire voor beschikbaar is. Bij dat alles moet de ontwerper voor bewegingsonderwijs een goede voorspeller van het verloop van onderwijssituaties zijn.

Wat er gebeurt staat al van tevoren heel precies vast. Hoofdzaak bij dit 'voorspellen' is daarom niet de organisatie van afzonderlijke activiteiten of veiligheidsaspecten, maar het maken van een nauwkeurige, geschikte opbouw van het onderwijs, waarbij activiteiten gezocht worden die passen bij de actualiteit van deze kinderen. Zo'n opbouw steekt vaak heel precies in elkaar.

Er is meer mogelijk dan alleen 'vakrepertoire', actualiteit van alledag, relaties tussen onderwijs en beleving.

Als afsluiting een citaat van Kees Fens: 'De korte afstanden geven de schoonheid geen kans, want elke seconde is daar de laatste; er wordt niet gelopen, er wordt gerend, de benen uit het lijf, en dat is niet mooi.'

Noot

- 1 Crum, B. & H. Stegeman *Stilstaan bij bewegingsonderwijs*.